

Соколёнок

1/2019

январь-февраль

Лашын

БАЛАЛАР УШИН ЭКИ АЙДА БИР КЕРЕ ШЫГАТАГАН РЕСПУБЛИКАЛЫК ЖУРНАЛЫ

2019

Фазиль АБДУЛЖАЛИЛОВ

КЫС КЕЛДИ

Язды кувып куыз келди.
Куызди кувып ким келди?
Ак яювин кенъ тоъсеп
Ак сакаллы кыс келди.

Аяз акай «Кызып яп,
Кызыл яп, – деп, Кызып яп!»
Бет, колларга шабады
Шымтып-шымтып алады.

Авызлардан агарып
Був кайнасып шыгады.
Юрсенъ кардынъ тавысы
Зыкырдасып шыгады.

Бутаклары терейип
Тереклер де серескен.
Куслар койып йырларын
Кими кайда ерпескен.

Кобан коркып аяздан
Шорылдавын таслаган.
Сувды тыгып муыйиске
Буз тамактан ыслаган.

– Эй кыс, эй кыс, кыс агай,
Уыйкен юрек болма сен.
Келер тезден язлык та
Не этерсинъ онда сен?

Янъы йыл

Кайсы йылдынъ да яркын озгери-си, шат куези, аьлемт дуныяда огыр баслайтаган ери, мезгили, болжалы, орталыгы – ол Янъы йыл. Элбетте, ер шарынынъ туърли муъйислеринде кешинеген баьленше эллерде, халкларда Янъы йыл йылдынъ туърли шакларын-да, айларында белгиленеди. Эс эттире-ди неси? Сосы байрам кайсы халкта да бар. Кайсы эл де сосы озгеристи уьй-кен аьзирлик пен, коьтеринки коьнъил мен, тылсымлы (фантазиялы) амаллар ман, келеекке терен сенимлер мен, эли-не, инсанга ийгиликлер сагынувлары ман йолыгадылар.

Бизим ногай халк та оззининъ байыр озкимети шагында сосы байрамды озгерисли этип аткарган. Тек ол озмир-лерде Янъы йыл наьвруьз (март) ай-ында озгарылган. Ол да бек анъламлы. Халкымыз сансыз маллар асыраган сонъ, ерге аслык эккен сонъ, куьни-туь-ни табиаттынъ шартлары ман байла-ныслы болган сонъ, кыстынъ карлы токсанын озткерип, наьвруьзде янъы мырадлар салганлар. Бу айда тоьге-ректинъ янланувы, куьн коьзининъ куьннен-куьнге озсеген йылы алавы, сирескен ердинъ юмсайып язылувы, кар сувыннан йолаккланып аккан шо-кыраклардынъ занъыравы, берекет-

ли ямгыр-явыннынъ тез-тез себелеви малшы, эгинши халктынъ мырадына ыспатлык бергенлер.

Буьгуьнлерде, патша заманларын-нан алып, Европа эллерин ызлап, эли-миз Янъы йылдынъ шатлыгын кы-стынъ тувра ортасы канъытар айдынъ басында байрамшылайды. Озакта, кы-стынъ оззининъ де коьздинъ явын ал-гандай ярасык нышанлары бар. Онынъ ак кары куьзде кавраган, салпыраган, неше ызлар ман яншылган, куьзги са-банда «белин уьзген» ердинъ эсейген сыпатын язып тегислейди, ак туьс пен ярасыклайды. Кыстынъ аязы да ата-дынъ сусындай инсанды нызамлатады; эркелевди кой, юрис-турысынъды онъ-ла, байрамнан сонъ янъы ислер куьте-ди дегендей болады.

Мине Янъы йыл – 2019 «терезеди ка-гып» келди. Элимизге, инсанларымыз-га, Ер юзининъ яшавшыларына эмиш-лик, татымлык, не яктан да кавыфсыз кешинуьвди сагынаман.

ДОМБЫРАДЫ КОЛГА АЛСАМ...

Домбра – ногай халкымыздынъ энъ суййикли саз алаты деп ойлайман. Бурын заманда онсыз бир байрам да озбаган, ол дайым да данъклы йыравлардынъ колларында болган. Домбыра сазын суймеген ногай дуныяда йоктыр деп ойлайман. Меним тетем айтатаган эди: «Домбыра сазы яман ойдан саклар, юрегинъди ашар, ойды таркатар!» – деп. Сол соьзлер меним басымда калганлар. Оьзекте, домбрады казахлар: «Бизики!»-дейдилер. Ол бар башкирлерде, узбеклерде эм сондай баска тюрк халкларында. Домбыра акында бурынгы эртеги-хабар коьплерге белгили. «Бурын заманда Алтай элинде эки уйкен бойлы аданаслар яшаганлар. Кишкейинде домбыра болган эм ол онда ойнамага суйген дайым да. Уйкени болса оьзин суйген йигит болган эм атагын шыгараяк болып сувык, кайна-

ган йылга уьстиннен коьпир салаяк болады. Таслар тасып, коьпирин салып баслайды, кишкейи болса сол баягы домбырасында ойнавда. Соьйтип, бир, эки, уьш куьн де кетеди. Инисининъ агасына коьмек этеек ойына да келмейди, ол сол баягы домбырада ойнавда. Ашувланады агасы, домбырады тартып алып, сав куьши мен кая таска урады. Саз алаты бузылады, анъ токтайды, ама таста онынъ ызы калады. Коьп йыллар кетедилер. Аьдемлер сол тастагы ызды тавып, ога карап янъы домбралар ясап баслайдылар, тынып калган авылларда кайтадан анъ занъырап баслайды. Мине кайдай аьлемет айтув калган.

Мине меним колмыда домбыра, биз бир-бирмизди анълаймыз, туьрли сазлар бармаклар астыннан шыгадылар. Мен домбырада 9 ясыман ойнап басладым. Бир куьн атам айтты: «Кадрия, кызым, сени маданият уьйинде бир оқытувшы карайды!»-деп. Мен ювырып кеттим. Мен онда биринши оқытувшым Шураев Сеперали Джумандыковичти коьрдим. Ол мага бек йылы карады эм астаракан уьйретип баслады. Биринши меним сазым ол «Йылкы саз» эди. Сонъ мен бизим мектебинъ оқытувшысы Менласанов Адильхан Сагынбековичте уьйренуьвимди бардырдым. Домбра сазын шалган сайын коьз алдыма ата-бабаларымыз келеди атлар ман шавып, колларында оклар, астыларында йылтыраган юйрик атлар. Тагы да коьз алдыма келеди узын коьйлек кийген, басларына ыспайы явлыклар байлаган кызлар, олардынъ аякларындагы, коькиреклериндеги куьмис конъыравлар шынъгыр-шынъгыр эткендей

боладылар. Мине сондай куышли эди меним домбырага суьйимим эм мол суьйим мени енъди, мен бу саз алатта куьн сайын ойнайтаган болдым. Сонъ конкурслар басландылар. «Очаг мой – родной Дагестан» район бойынша 2 оырн, 1 орын. Сраждин Батыров атлы саният мектебиннен директор А.Аджибаев атыннан сый грамота алдым. «Очаг мой – родной Дагестан» конкурстынъ зональный боьлигинде Кизляр калада 1 орын да бердилер. Республикалык кесегинде 1 орын эм кубок алдым, ол Гергебильде озган эди. Тавлар арасыннан кетпеге туьсти бизге, бек ярасык табиат юрегиме тийди. Халк саз алатларда ойнайтаган яс талаплардынъ республикалык ярысында 1 орын тагы да меники болда.

Махачкалада биринши республикалык форумда ногай сазларды Билим тармагынынъ министри алдында ойнадым. Онда коьплеген миллетлер озлерининъ талапларын коьрсеттилер. «Наши надежды» деген яс ойнавшылардынъ фестива-

линде декатнастым. Сондай конкурслар меним домбырага суьйимимди боьтен де куьшейтеди, мен айткым келеди баска халкларга: «Мине бизде кайдай сазлар бар!» – деп.

Мен оьктемсиймен Арсланбек Султанбеков пан, Алибий Романов пан эм сондай коьп баска белгили аьдемлеримиз бен. Мен аьр бир конкурска бараяк заманда оьзимди ойламайман, мен халкымды ойлайман, онынъ ийги атагын шыгаргым келеди. Ама аьли де коьп затлар этпеге керек оны уьшин: ийги окумага, мектебти беске кутармага, колга тийисли кеспи алмага, баьри ййги затларга ымтылмага!

Мен буюгуьн тек домбыра акында хабарладым, ама меним оннан баскалай да мырадларым аз тувыллар, ама домбырдынъ орны энъ сыйлы ерде турады.

Кадрия Джумакова, Кидирниязов атыла Карагас авыл орта мектебининъ 7 кл окувшысы.

Джамиля АМАНБАЕВА

Ак кар

Ак карлар шоблиме тоьселип,
Йылувлык пан ерди орады.
Кавраган шоблимди коьтерип
Сувгарып кыс мезгил алады.
Язлыкта ак карлар ирисе
Шокырак сувлары агады.
Тыншайып шобллимди куьш алса
Эгинши аслыкты шашады.
Ак кардан ак сувлар акканда,
Ясарады шоблдинъ буйраты.
Кобгелен тогайда гуьл атса
Куслардынъ зарнавы ушады.
Ак кардай тоьгилип суьйимим
Аянъа акырын конады.
Аявлап сен, алып юрегим
Эки юректи бир косады.

”Кадриша”

(ятлав шайыр кызгы багысланады)

Аяк баскан ызынъда
Гуьл шешеклер атады.
Ятлавларынъ Йырларга
Анъ шыгарып ушады.
Кезип юрген юлдызынъ
Нур саьвлесин йоймаган.

Мутып сени шобл кызы
Ногай халкым болмаган.
Аталады атынъман
Бала шаклы орамынъ.
Оьктем толы сыйы ман
Окув мектеб азбарынъ.

Ийги куллык

(хабар)

Дуныяда бир кеде яшаган болыпты. Онынъ аты Хадис болган экен. Онынъ абели бай болмаган. Эм Хадис абелине коьмек этпеге суюеди.

Хадис аьр заман аьдил, ийги аьдем болмага шалыскан. Оьзи болса, заьлим бойлы, куьшли кеде болыпты. Аьр заман спорт пан каьрлеген.

Яйда болса, аьр заман тенъизде шомылмага амырак болган экен.

Бир кере ол тенъизде шомылып турганда, толкын ога пластмассада этилинген машинады аькеледи. Хадис оны колларына алады. Айландырып карайды эм кайтарып тенъизге тасламага карайды. Тек бирден ойланады – белки, онынъ иеси бар болсаша? Сонъ тоьгерекке карады эм йылап юрген бир балады коьрип калды. Бала не ди бирзат излейди эм

оькирип-оькирип йылайды эди. Хадис ога янасты эм сорады:

– Кеде, сен неге йылайсынъ?

– Мен суйьген машинимди йойдым...

Хадис онынъ коьзлерине карады эм машинады коьрсете берип:

– Мунавыма? – деди.

– Ме-ни-ки! – деди бала куьлемсирей берип. Сонъ Хадис колыннан силкип алды. Савболсын да айтпады...

– Аьши савбол кайда? – деди ога Хадис те.

Сольеги кеде бурылды эм Хадистинъ колын сыгып алды да:

– Савбол!!! – деди.

– Ярайды! Эндигиси машинанъды йойма, – деди Хадис.

Коьширген С.Култаева.

МАГА КЫС ЯРАЙДЫ...

(балалар хабарлавы)

– Мага кыс ярайды. Мен аыр заман онынъ келуевин карап та тураман эм кыс акында язылган шайырлердинъ ятлавларын окыйман. Сав яз, яй эм куыз мен кыстынъ акында эсима ала-ала турмасам болмайды. Неге? Ога явап берип болмайман. Кыс мага бек ярайды. Куыз басланганлай, мен арада бир коьзимди юмып, коьз алдыма кыстынъ алын аькелемен: уйдинъ алды ап-ак уыйлген кар. Тып-тынык. Эртеннен алып йылтыравык кар явады, явады эм меним ийниме, басыма минип олтырады. А мен оны астаакырын колыма алып карайман. Агам да атам ман бирге уйге ыспайы ясыл елкады алып киредилер. Билдим: тезден бизим уйге де Янъы йыл абытан алып киреек...

– Сен, досым, турган бир шайыр экенсинътагы, – дейди Эмирбекке досы эм бирге окыйтаган тенъи Исмаил. – Сен кыс акында бир ийги этип хабарлайсынъ. Мен онынъ келегин суьйгендей боламан. Кыс келсе, бизге савгалар келедилер. Мектебте Янъы йыллык елкасы болады. Ога мени анам алып барады. Оннан мен туърли савгалар алып кайтаман...

– Ай, досым Исмаил, мен кыстынъ акында билетаган затымды айтаман. Окыган затымды айттым. Менше шайыр тувыл, меним уйкен агам ятлавлар язады. Кайбир заманда мага оларды окыйды. Бир уйкен шайыр кимик. Колларын яйып окыса, мага бек ярайды. Уйдегилер де оны тынълайдылар.

– Дурыс, – деп, яваплайда ога Исмаил да. – Билесинъме, ятлав язганда рифма болмага керек: досым-

косым, алтын-йылтын... Ятлавды окыганда ол йыр кимик сесин шыгармага керек. Мен де шайырлерди суьемен. Олар мектебке келедилер эм бизим алдымызда ятлавларын окыйдылар. Сав класс оларды бек аруув кепте тынълайды. Менше шайыр болар эдим, тек ятлав язып болмайман...

Ама анам мага кыс келсе, булай дейди:

– Кыс, кыс келди, кыс келди.

Кыс пан бирге кар келди.

Шана алып балалар,

Уй алдында шабалар...

Сонда Эмирбек досына айткан:

– Исмаил, сен кыс келмей турып, ога аьзирленгенсинъ. Коьресинъме, кайдай аруув ятлав эм кыс акында хабар айттынъ. Кая, эндигиси кысты бирге рас алайык, аруувме?! Мен кысты суьемен, эндигиси сен де оны суьй!..

Балалар суьйинип, бир-бирининъ колларын сыгын аладылар.

А.Утеев.

КОНАКТА «МАЪМЕТЕКЕЙ»
ЖУРНАЛЫНЫНЪ ШАЪЙИРЛЕРИ

Магомед НАЙМАНОВ

Янъы йыл!

Янъы йыл, Янъы йыл
Келеди бизге!
Куваныш, куълки, ойын
Савгалап Элге!

Аязбай, Аязбай,
Шешеш дорбанъды!
Уълестир кызганмай
Бар-болганынъды!

Карлыгыз, Карлыгыз!
Сен бизге йырлаш!
Янъы йыл анълар ман
Бизди куванташ!

Балалар, балалар!
Елкадай ййнап,
Йырлаяк биз йырлар
Айланып ойнап!

Магомет КИРИМОВ

Болсын дунья ярасык

Болсын дунья ярасык
Шешекейдинъ озиндей.
Болсын таза татымлык
Бияладынь юзиндей.

Кавга кетсин кайтпаска
Ырахатлык болсын тек.
Кайтпас куышти дослыкка
Оьмирлерге береек.

Сен карасынь, мен акпан
Деген затлар болмасын.
Болсын шыктайтап-таза
Савлай халклар арасы.

Баьри дунья халклары
Бир-бирине сенсинлер.
Кувнак болып йырлары,
Ойнасынлар, куьлсинлер.

Болсын дунья ярасык
Шешекейдинъ озиндей.
Болсын таза татымлык
Бияладынь юзиндей.

Сизге, балалар

Калем колга туьскенде,
Топал ушын кайрайман.
Шаьбден аткан тоьсимде
Ятлав язып карайман.

Таза, минсиз бир Алла,
Алладан сонъ, бил, бала.
Яшав йолым – балалар,
Сизге бу сыдырлар!

Эртен, болса, оьсерсиз,
Оравларды оьтерсиз,
Окымага туьсерсиз,
Халкка ярдам этерсиз!

Тап Исадай* язарсыз,
Асияттай* йырларсыз,
А Эльдардай* ушарсыз,
Элге нурлар шашарсыз!

**Иса – зегенли язувшы Иса Капаев.*

**Асият – белгили йырав Асият Кумратова.*

**Эльдар – айтувлы летчик Эльдар Калмыкаев.*

Ахмед

Кобз алдымда
Керуьв, боран, сувык кар,
Ушар эдим,
Тек дуныям меним тар!
Доьрт йиенге
Бесиншимиз косылган,
Ийгиликке
Эки коьзинъ ашылган!

Ахмед, Ахмед,
Ахмед – ясым, Ахмеджан,
Дуныяда
Энъ де баа, таьтли ян!

Кайта-кайта
Каьртишкенъди аламан,
Суьвретинъе
Карайман да каламан!

Туьслеримде
Шашларынъ ман ойнайман,
Сагынышлы
Ойларымда кайнайман,
Суьйинемен,
Акылымды йояман,
Бар янымды
Сага берип кояман!

Жоьнъили балаларда эди

Озган йылда Тарумов районнынъ Новодмитриевка авыл орта мектебининъ каралдысы байрактар ман, туурли туьсли шарлар ман, туурли туьсли шарлар ман ярасыкланган эди. Мектеб алдында ногай миллет кийимлерин кийген окувшылар тизилип конактарды хош коьрип турдылар. Бу байрамнынъ маьнеси – Аскербий Киреевтинъ 80 йыллык мерекесин белгилев эди. Новодмитриевка авыл орта мектеби коьплеген конактарды карсы алды. Карашай–Шеркеш республикасыннан Аскербий Киреевтинъ ян косагы Шерифа Ибрагимовна, досы, КЧР оькимет службасынынъ айтылган куллыкшысы Катаганов Ажмагомед Эреджепович, Утемисова Римма – КЧРдинъ ат казанган маданият куллыкшысы, эм коьплеген баска сыйлы конактар келдилер.

Яратувшылык йолыгыстынъ биринши кесегинде мектеб етекшиси. Манапова Гульмира Алимпаша кызы баьри йыйылганларды мунадай соьзлери мен хош коьрип алды: «Аявлы, оьрметли конактар, хош келдинъиз бизим берекетли еримизге, келген аягынъыз ярассын, насип шувагы йылгадай аксын кызыл гуьллер яйнап атсын. Ногайлар кайсы ерде яшаса да, тыпак, татым болсынлар. Биз буьгуьн оьрметлеймиз халкымыздынъ белгили балалар шаьйири Аскербий Киреевти. Онынъ ян косагын, калемдасларын куванып карсы аламыз эм сосы йолыгыс йыйылганлардынъ эслерин-

де коьпке сакланаягына сенемиз». Гульмира Алимпаша кызы баьри келген конактарды атлы аты ман айтып хош коьрди. Рамазан Манапов болса конактарды «Домбыра» деген йыры ман йолыкты. Конактарды хош коьрип алды Мунгишиева Зарбийке Джабраил кызы администация басынынъ социаллык сораулары бойынша ярдамшысы. Окувшылар оьзлерининъ ярасык «Ногай шай» деген биюви мен сукуландырдылар. Окувшылар Аминат Беккишиева, Диана Машакова, Темирбек Манапов, Насипли Караянова. Сабина Караянова, Наима Нукаева, Темирхан Бекманбетов Аскербий Киреевтинъ ятлауларын окыдылар. Магомед эм Римма Утемисовлар Аскербий Киреевтинъ «Янъы йыл йыры», «Афганистан», «Агама», «Савга» деген ятлауларына язылган йырларын йырлап эситтирдилер.

Шерифе Ибрагим кызы Киреева уьйкен разылыгын билдирди ян косагынынъ мерекесин оьрметлегенин уьшин сосы мектебке. Онынъ коьзлериндеги суьйиниш саьвлелер яркырап коьрине эдилер. Неше йыллар озса да, Киреевтинъ окувшылары окытувшыларын мутпаганлар эм олар бу куьн де ийги соьзлери мен, колларындагы савгалары ман йолыктылар Шерифа Ибрагим кызын. Соннан артык куьез кайда бар аьдеме?!

Салимет Майлыбаева, окытувшы.

Терекли-Мектеб акында

(баллада)

Дуныяда
Ногай тукум бар болса,
Сен аыр заман
Тукымыма керекли.
Сени олар
Оыр коьтере, сый сала –
Сен бас кала,
Сен нар ошак – Терекли!

Йок, ты энди
Бизим Алтын ордамыз.
Йок эндиги
Уьйкен Ногай ордамыз.
Сен солардынъ
Сыйын оьрге яндырып,
Сандыгымыз
Болдынъ бизге, Терекли!

Дер дуныя
Муьйсиннен алгасап,
Йол йок ерден

Оьзлерине йол ясап,
Арба мынан,
Атлы яде яявлап,
Ногайларынъ
Колын яйып йолыгар!

Олтыралар
Орын алып ошакта,
Ордасынынъ
Тоьри кимик яйланып.
Сеслери де
Эситиле ян-якта –
Домбырадан
Шыккан сеске айланып.

Конак келсе,
Кушак яйып, кол алып,
Тоьр бетинъде
Ер бересинъ, сый этип.
Бар кайгынъды
Арманга да сен салып,
Конагынънынъ
Коьнъилине етесинъ!

Тамакланув
Ошагынъа кирсем мен,
Неше туйрли
Миллетлерди коьремен,
Сен оларга
Берекетим алал деп,
Бергенинъди
Мынъ кере де сезгенмен!

Келген бирев
Сага сувык болмаган

Оькинмеген
Сага келип калдым деп.
Сен де ога
Айтпагансынъ бир заман:
«Болды, яным,
Энди кетши, талдым!» – деп.

Аьне сондай
Сен, Терекли-Мектебим!
Неше оьмир
Оьткересинъ, арымай.
Сага энди
Келееклер болар коьп –
Ал, конаклар,
Эш такыйка тартынмай!

Мен де ога
Косыламан анъым ман,
Тавыс куьшли
Болып коькке ушсын деп,
Ногай орда
Сесин исси орав ман,
Ятлавларым
Тобье баста турсын деп!

Ай, Межитов
Каирбегим кайда деп,
Мен сол вакыт
Кышкыраман шоьлликте.
Доьрт те яктан
Тавыс шыга тынъла деп:
«Онынъ анъы
Бар Теркли-Мектебте!»

Кудайберди
Яхъя бар, оьнерли,
Янасады
Бизге алып домбыра.
Шоьл муьйистен
Аьр бир ногай кол силке,
Бизге келип
Йырламага косыла!

Косылайык,
Ногай халкым, – тиревим,
Тирев болса,
Бир киси де йыгылмас.

Орда болган
Ямагатым бириксе,
Ога тенълес
Ер юзинде табылмас!

Капельгородский
Филипп сенде турганда,
Ногайымды
Коьп затларга уьйреткен:
Онълы этип
Туьрли онъыс шашканда,
Халк ашаган.
Оьзин оьзи суьйинткен!

Парк та салган,
Ял алсын деп ямагат.
Шелек сув ман
Тереклерди сувгарган.
Келгенлерди
Хош коьрип эм аявлап,
Оьз касына
Ювыгындай олтырткан!

Арбалар ман
Астраханнан аькелген
Кызыл кербиш.
Мектеб шоьлде салмага.
Юз йыл оьтип,
Ногай бала мектебке
Келип кире,
Билим, низам алмага!

(ызы болаяк).

“Алдыга абыт” Конференциядың енъувшиси

Кадрия атлы орта мектебинъ 9 кл окувшысы Рукият-Ханум Акимова сав районымызга билими мен эм оьнери мен белгили. Ол оьз мектебине коьп енъувлер аькелип, баргылар таьрийхин байытканлардынъ бириси. Тек янъыларда, 16-ншы карашада «Алдыга абыт» деп аталган 23-нши яс излевшилер илми-излев конференциясында катнасып Рукият-Ханум биринши орынды бийледи. Ол оьз етекшиси Абдулсаметова Вера Бальтовна ман бирге уйкен куллык юргистилер. «Йогары класлардынъ кеспи сайлавы эм ис рыногында керекли затлар» деген тема бойынша. Оларга коьплеген информациялар йыймага, интервьюлар уйгынламага, анкетирование этпеге туьсти. Рукият-Ханум кеспи сайлав акында куллыгы акында излев ис юриткенде: бас деп аьелде атааналар балаларына кайда бармага керегин айтатанын эм олар ясы уйкен соьзлериннен шыкпай, олардынъ насыйхаты ман окувга туьсетаганын. Бирге окыган тенълерининъ соьзлерине эс этетаганларын, окытувшылардынъ маслагаты ман окувга баратаганлары акында тизип айткан. «Биревлер оьзлерининъ суьйикли предметлерине болып сайлайдылар болаяк кеспилерин

эм оьзекте ЭГЭ-динъ тамамы коьп затты айтады» – деген йигерли кыз. Рукият-Ханум оьз мектебининъ выпускниклери ызгы 3-йыл ишинде кайда туьскенлерин оьз мектебининъ завучыннан сорап язган. Ызгы уьш йылдынъ ишинде 90 окувшы 11 класс битиргенлер эм олардынъ алпыс сегизи йогары окув заведениелерине эм 22-си окувшы колледжлерге туьскенлер. Коьбиси медицинский, юридический, экономический эм военныйга барганлар. Аьлиги заманда кайдай кеспилер бек керекли экенин Рукият-Ханум излев куллыгында тешкерип караган. «Сен кайдай кеспи сайлайсынъ?» – деген сорап оларын ол етекшиси мен 9 класс арасында озгарган. Сайлав республикамыздан 240 окувшы конкурста катнасканлар эм солардынъ ишинде бизим ногай кызымыздынъ излевилми куллыгы тоьрешилердинъ йогары сынаптарына тийисли болган. Эндиги Рукият-Ханум Москвадынъ Бауман атлы оькимет техникалык университетинде озаяк Савлайросиялык ярыста республика атын эм Ногай районымызды якляяк. Сол йолында да биз ога тек енъувди йораймыз.

Салимет Майлыбаева.

Жалк аитувы – акыйкат

* * *

Казанынъа не салсанъ, шомаканъга сол илинер.

* * *

Кобп яшаганнан сорама, кобп юргеннен сора.

* * *

Тил ярасы туьзелмес, кылыш ярасы туьзелер.

* * *

Тувра айткан тутылар, алдап айткан кутылар.

* * *

Ялгыз соьйлеп соьз болмас, ялгыз казык кос белмас,
ясыртын ишкен ас болмас.

* * *

Терек шашпай тал болмас, борышлыда мал болмас.

* * *

Балаяк он ясында да яс тувыл, болмаяк йырма бесте де яс.

* * *

Яхшы коьргенин айтар, яман бергенин айтар.

* * *

Азды билмеген, коьпти де билмес.

* * *

Яс терек буьгилмеге амырак болар.

* * *

Бала йыгылмай оьспес.

* * *

Аьруьв хабар ятады, осалы болса, ювырады.

* * *

Онынъ тили ув, ийнедей шаншыйды.

* * *

Мери мен ишип-ашасанъ – карын-шегинъ авырмас.

* * *

Шалгы аьр заман йылтырап турар.

* * *

Ийги теректе де куры бутаклары боладылар.

* * *

Кайдай сорап – сондай эм явап.

Янъы йылмык маскараарынан

Янъы йыл кешесинде кишкей кеде орамга шыгады эм савлайы апак кар болып уйге кирип келеди. Онынъ тислери бир-бирине ябысадылар. Анасы ол эсиктен киргенлейин ок сорайды:

– Сага не болганды, балам, коьрмейсинъме? Уьстинъе сама бир карасанъ?

– Кийим орынына мен бу кеше кардан тон кийгенмен. Янъы йылдынъ тоны! – деген эм алгасавлы боьлмесине кирип кеткен.

Кожа эм Ахмат янъы йыл келеек кешесинде йолыгып каладылар. Бир-бири мен саламласадылар эм келеек янъы йылы ман бир-бирисин кутлайдылар. Оьткен йылда болган ийгиликлер акында кызыклы кепте хабарлайдылар.

Кожа Ахматка карап булай дейди:

– Сен Янъы йылга хатынынъа не зат савга этпеге суьесинъ, алган затынъ барма аьши?

– Мунавы Янъы йылга деп алган затымша йок, – деген явапка Ахмат та.

– Ол заман савга алмага уьйинънен шыкпага боласынъ. Бизим авылдас туькени сав кеше куллык этеди. Бар да уьй бийкесине бир ийги савга сатып ал, – деген Кожа да.

Ахмат конъысы Кожага коьп билгенсиген болып, булай деп айтып баслайды:

– Билесинъме сен, Кожа, оьтип бараятырган йыл дагыстан ерининъ яшавшыларыныныъ 23 проценти курортларда тыншайганлар, 18 проценти дачаларда болганлар. А 46-ы проценти болса, аьли де отпуска алмаганлар экен.

– Калган 13 проценти аьши не эткен болады? – деген тамашага калып Кожа да.

– Олар болса Янъы йылды карсы алмага деп олтырганлар, – деген явапка Ахмат та.

– Булай алып караганда, йыллар да туурли боладылар. Демек, биреви биревиннен баскаланады. Бала заманында не ди бирзатларды уьстиге илмеге, елкадынъ астына кирмеге эм йылы сорпа ишпеге болатанган эди. Тамам эртегиде болгандай этип! Эртегиде! Аьли болса не зат уьстиге илеегинъди билмейсинъ, не зат ашамага керегин анъламайсынъ. Кайда ясырынаягын да коьрмейсинъ. Заман йыл сайын туурленеди, – деген конъысы Ахмат Кожага янаса берип.

– Ондай затдарды Янъы йыл кешесинде этпеге керек! Бала заманда. Сен аьли бир ясы уьйкен болгансынъ, анъла! – деген ога явапка Кожа да.

Янъы йыл кешесинде мен алгасавлы болып таксиге миндим эм керек ериме йоннедим. Таксисттинъ коьнъили шат эм ол мага оьзин коьрстек болып:

– Мен оьз куллыгымды суйемен. Оьзим оьзиме начальникпен. Мага бирев де указ берип болмайды, – дейди эм айдайды коьлигин.

– Токта, – деймен мен ога. – Мен орамнан озып кеткенмен. Энди артка бурмага эм сол колга бармага керек.

Таксист мага бир затта айтпайды эм мен айткан кебинде коьлигин айдайды.

– Мунынъ да начальниги бар экен, дедим мен, – оьзим оьзиме.

– Сабат бесте уьйге келип кирген кимди? – деймен мен, уьйкым аьли де коьп ашылмай.

– Анам, менмен, мен, – дейди улым мага карай берип.

– Аьши сен кайда болгансынъ? – дедим мен де ога.

– Мен тувыл, бизим мысык кырда Янъы йылды йолыгып турган болган экен. Мен ога эсикти аштым, – дейди ол бек разы бола берип...

– Алло! Алло! Тезлик! Сен ким? Не зат уьшин тезликке тел согасынъ? – дейди аргы беттен тавыс ога.

– Тез болып бизим уьйге келинъиз. Бизбетке Янъы йыл келген эм Эски йыл кеткен. Эм биревлер оны излейдилер. Таппайдылар. Оларга коьмек керек! – деген явапка Кожа да.

Кирпиге ийне керекпе?

Куьннинъ бир шувак вакытында орманлык сокпагы ман Кирпи бара-таган болыпты.

Бирден ол карт теректинъ астында уйкен деген шайтанкулакты коьреди.

Кирпи оны юлкып алаяк болады эм сол заман шайтанкулак ога карап айтады:

– Кирпи, мени уьзип алматагы, тилеймен сага.

– Сен кимсинъ, ким? – деп, тамашага калады Кирпи.

– Мен орманлыктынъ бир аьлемети боламан. Баьри шайтанкулактардынъ уйкенимен.

– Ол заман сен аьлемет зат этип болатан боларсынъ? – дейди Кирпи де.

– Оьзек те, болман. Сен не зат суьесинъ?

– Мен сосы суьймес ийнелеримнен босанмага керекпен? – деп, тез болып яваплайды ога.

– Неге? – деп тамашага калады Шайтанкулак-аьлемет.

– Неге десе олардан себеп мен ярасык тувылмантагы. Боьри эм Туьлки мени ийненъ бар деп дайым козьйдылар, – дейди явапка кишкей Кирпи.

– Болса сен айткандай да болсын, – деп разы болады аьлеметши де.

Сол такыйка ок Кирпидинъ уьсти Сары туьсли юнге айланады.

Ийнелери болса, йок болып кетедилер.

– Савбол! – деп суьйинеди Кирпи, тез болып уьйине карап шабады эм анасын суьйиндирмеге суьеди.

Коьп заман юрип-юрмей, ога Сары Туьлки рас болып калады.

– Сен кимсинъ аьши? – дейди тамаша болып Сарыпай да. – Мен сени

бизим орманлыкта коьрмегенмен.

– Мен-Кирпимен! – деп оьктемсип яваплайды кишкей акылсыз.

– Сен оьзинъди кирпичге суьйген шаклы санамага боласынъ, тек мен бек аш болганман эм аьли сени ашайман! – деп, Туьлки катырып ога айтады.

Сол заман уьйренгени кимик, Кирпи тоьгерекке айланмага эм ийнелерин шыгармага суьеди, тек этип болмайды. Олар онда йоклар! Насибине, ол бир кишкей инди коьреди эм ога кирип калады. Туьлки саклайды, саклайды, болмаганда, сол ерден кетип калады. Кирпи коркканыннан тегеран бир иннен шыгады. Караса-Коян ювырып келеятыр.

– Сен кимсинъ аьши? – деп, тамаша этеди Коян да.

– Не болган сага, Узынкулак, мени танып болмайсынъма аьши?

Биз дослар боламызша. Мен – ийнели Кирпи мен.

– Кайдай ийнели? Сенинъ уьстинъде ийнелеринъ йокша.

Кирпи ога Шайтанкулак-аьлемет йолыкканы акында эм оьзининъ мырады толганы акында айтады.

– Сен бир тамаша затсынъ, Кирпи. Билесинъ, мен муннан узак болмаган ерде алма терек коьрдим – алмасынынъ саны да йок! Барайык, тойганша ашайык, – дейди Коян.

Дослар тойганша ашайдылар. Сосы ерге баска кирпичлер де келдилер. Олар аьне Кирпиге селеке этип те алдылар.

– Сен турган бир чучело! Чучело!

– Сиз меним досымды аьйипке калдырманъыз. Мен оны яклайман! – деп катырып айтады Коян оларга.

– Онынъ ийнелери йок болса да, мага ол ийги дос болады.

Айванар алмалар йыйып баслайдылар, уйлерине аькетпге деп. Коян обзининъ дорбасына салады, кишкей кирпичлер уьстиндеги ийнелерине таслайдылар. Тек Кирпи не этеегин билмейди – салгандай ери йок. Ата-аналарына ша керек затлар эди.

– Кайырмас, мен сизинъ уйдинъ касыннан кетекпен – сенинъ ата-ананъа бир неше алмалар таслай кетермен, – дейди Коян.

Эм Кирпи булай деп токтасады:

– Сен мени кешип кой, Узынкулак досым, мага аьли бир ерге бармага керек. Сен мени карап турарсынъ. Ярайма? – эм обзи эски терекке ювырып кетип калады.

Аьлемет Шайтанкулак сол еринде эди.

– Тилеймен, сен мага меним ийнелеримди кайтартагы, – дейди сол заман куьлемсиреп Шайтанкулак та.

Куванышлы, ийнелеринде алмалары ман Кирпи уйине кайтып келеди. Онда оны тынышсызланып ата-анасы карап туратаган болганлар.

– Кедемиз алмалар аькелди. Сен бизим йигитимиз эм асыравшымыз, – дейди ога анасы.

Сол заманнан алып Кирпи ийнелери болганына эш бир заман обкинмеген.

Кобширген С.Култаева.

Кышкелер айтадылар

Обзиме хаътерим калады

– Уыш ясындагы Камиль уыйне орамнан йылап келеди.

– Камиль, не болган сага, кедем? – деп анасы сорады. – Ким тийди сага?

– Йок, анам, мага биревде тийме-ди. Меним обзиме хаътерим калады.

– Не уышин обзинъе хаътеринъ калады, кедем, – дейди анасы.

– Мен ювыраман деп йыгылдым!

Уйкы

Уыш ясындагы Мадина туйски уйкысыннан уянган сонъ, янындагылар маскаралап:

– Аруув кыз, сен тагы да уйклаксынъма? – деп сорадылар экен.

– Йок, уйкламайман.

– Не уышин?

– Мен эндигиси уйкымды кешеге калдырып кояман, – деген обктем-сип кызалак.

Доьрт юмыртка

Кырдан ойнап келген Ренат пан Эдик уйге йолдасларын алып келедилер.

– Мама, биз аш болдык, бир затта йокпа ашамага? – деп сорады Ренат.

– Доьрт юмырткы бар, балам, а сиз бесев боласыз! – дейди анасы.

– Мама, сен бизге доьрт юмырткадан кайкана эте кой бизге деп, Эдик кыйын аьлден шыгады.

ЭЛИМИЗДИНЪ АЛДЫ ЯГЫ

г. Ставрополь

Россиядынъ Алды ягы бойынша Дон эм Кобан йылгаларында казаклар яшап келедилер. Казакларда ийги аьдетлер аз тувыллар. Кеде тувган заманда атайы эм атасы тубеклерден атканлар — ол боляк аьскер, тувган ерининъ яклавшысы белгисин коьрсететаган болган.

Бу яклар бек бай: ерлери емисли, авасы йылы. Эгиншилер бай онъыс йыядылар.

Россиядынъ Алды ягында ярасыклы калалар ерлескенлер: Дондагы Ростов, Ставрополь, Краснодар.

А Сырт-Кавказдынъ табияты не ягыннан да ярасык: карлы болган тав баслары, оларда сав оьмири карлар турадылар. Таза тав авасы. Салкын сувлы тав

йылгалары. Кавказ оьзининъ эмлевши сувлары ман оьктемсийди. Олар коьп маразлардан эмлейдилер. Мунда савлай дуныяга белгили калалар бар: Нальчик, Пятигорск, Кисловодск, Владикавказ, Грозный, Махачкала. Юзлеген йыллардан

г. Грозный

г. Кисловодск

бери мунда отыздан артык миллетлердинъ ваькиллери яшайдылар эм аьрекет этедилер. Олар-аварлар, адыгейлар, шеркешлер, ногайлар, ингушлар, кабартылар, балкарлар, карашайлар, осетинлер эм баскалары. Сырт Кавказ халкларынынъ коьп болган акыллы эм тамаша ыспайы байрамлары эм аьдетлери барлар.

Савлай дуныя еринде язлыктынъ келуьвин йолыгадылар. Сондай аьдет коьп санлы халк аварлар боладылар. Оларда язлык байрамнынъ келуьви от ягув ман байланыслы. От ягув не ерде де этилинеди: уьйлердинъ манълайларында, тав бетлеринде, азбарларда. Эгер дейим ким ди бирев сол ягылган оттан онъайлы кепте обтсе, онынъ мырады толак деп, уьйлер-

динъ манълайлары бойынша шашадылар.

Сондай ийги эм акыллы аьдетлер баскалай миллетлерде де, сонынъ ишинде, бизим ногайларда да аз тувыллар. Бизим оймызга коьре, олардынъ кайбиревлерин сиз обзинъиз де билесиз...

Россия элининъ кайсы

муь-йисине карасак та, биз обзимизге кайдай ды бир янъылыкты, билмеген затымызды ашпага боламыз. Россия еринде калалар эм авыллар коьп. Олардынъ аьр бирисининъ аьлемет таьрийхи де бар. Оларды айтув уьшин, бир неше китап керек. Соны ман бизим аьлемет кыдырувга аьли де точка салмайык. Эм сизинъ аьр биринъизге тилек: обзинъиздинъ каланъыз, авылынъыз, районнынъыз акында не затлар билесиз, язы-нъыз...

А.Култаев.

г. Ростов

Мурат Кучумов
Ногай районнынъ
Червленные буруны
авылыннан тхэквандо
ярысында Таганрогта сыйлы
экинши орынды алган.

Шешинъиз эм боянъыз

Юван меним сабагым,
Улпа йибек шашларым.
Аслыклардынъ ишинде
Энъ де даъмли асларым.

Усап туры ол таска,
Карны толы ак таска.
Кобдеш обзи, бир карашы,
Яр да оны, тилип ас.

Тыгырып тувсти алапам,
Кыт-кыт турып кеткенде,
Кабыгын аршып, ак опан
Шыкты вакыт еткенде.

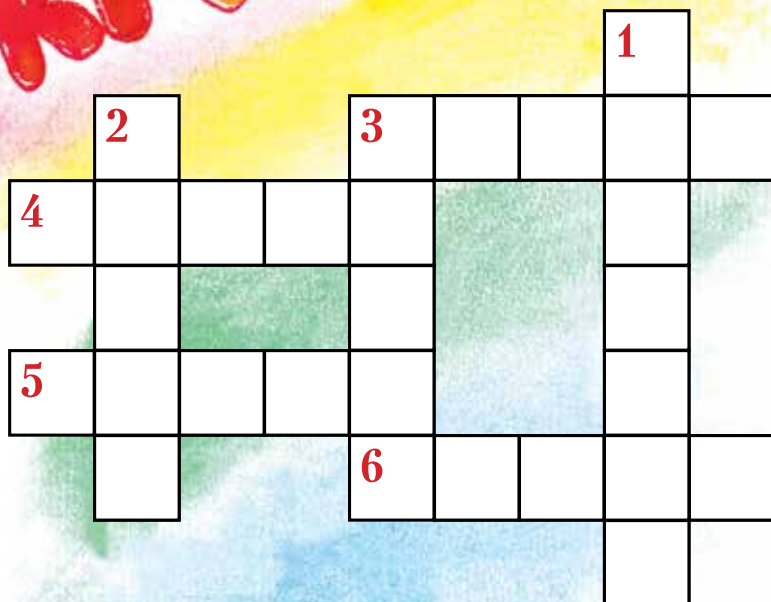

Боянъыз

шарларды, картбабайды,
Янъы йыллык байрамды

КРОССВОРД

ЙОГАРЫДАН ТОЪМЕНГЕ:

1. Ногай района авылдынъ аты.
2. Тереклер оьсетаган ер.
3. Сазлык (сув бар) ерде оьсетаган оьсимлик.

СОЛДАН АНЪГА:

3. Алынатаган токтас.
4. Кобп айтылмактаган кыскааяклы аты.
5. Уьйшиликте кулланатаган алат.
6. Тергев.

Соколёнок Лашын

1/2019

январь - февраль

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство информатизации, связи
и массовых коммуникаций Республики
Дагестан.

Регистрационный номер
ПИ №ТУ05-00348 от 01.12.2016г.
выданный управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1990 г.

Руководитель – главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:

А.Исмаилов (зам. гл. редактора)
Т.Зургалова (отв. секретарь)
А.Култаев
Б.Кулунчакова
М.Авезов
С. Майлыбаева
С. Култаева (редактор выпуска)

Художественный редактор З.Даганов
Технический редактор Т. Лузина
Художник номера А. Самарская

Формат 60x84 1/8.
Уч. изд. л. 3,02.
Уч. печ. лист 3,26.
Бумага офсетная.

Выход в свет 12.12.2018 г.
Тираж 205 экз.
Заказ №308.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс-пресс».
Адрес типографии:
367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики
Дагестан «Редакция республиканских
литературных журналов «Соколёнок»
и «Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя:
367000, РД, г.Махачкала,
ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:
litdag@mail.ru

Ногайский язык.

Индекс: на год - 63238,
на полугодие - 78432.

Цена свободная.